

University of Groningen

Oude wijn in nieuwe zakken? De bijdrage van nieuwe partijen aan ideologische innovatie

Lucardie, Anthonie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2002

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A. (2002). *Oude wijn in nieuwe zakken? De bijdrage van nieuwe partijen aan ideologische innovatie: Natuurwetpartij, Anarchistische Pogo-Partei Deutschlands, Reform Party of Canada, Lijst Pim Fortuyn*. Paper gepresenteerd op Politicologenetmaal, Noordwijkerhout, Netherlands.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Oude wijn in nieuwe zakken?

De bijdragen van nieuwe partijen aan ideologische innovatie:

**Natuurwetpartij, Anarchistische Pogo-Partei Deutschlands, Reform
Party of Canada, Lijst Pim Fortuyn**

Paper te presenteren op het Politicologenetmaal
23 en 24 mei 2002
te Noordwijkerhout

in Workshop 8
‘Waarom overleven politieke partijen?’

Paul Lucardie
Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen
Rijksuniversiteit Groningen
Oude Boteringestraat 52
9712 GL Groningen (NL)
Tel. + 31 50 3636829
email: Lucardie@ub.rug.nl

Niet citeren zonder toestemming van de auteur

Inleiding

Om te overleven zullen partijen zich aan de veranderingen in de samenleving aanpassen, in hun strategie, organisatie en ideologie. Het ligt voor de hand dat nieuwe partijen hierbij een voortrekkersrol vervullen, omdat ze niet de ballast van het verleden mee hoeven slepen. Gevestigde partijen zullen de ideeën en technieken van de nieuwkomers waarschijnlijk pas overnemen wanneer ze zich daartoe door dreigend electoraal verlies genoopt voelen.

In dit paper wordt de ideologische innovatie bij een aantal nieuwe partijen onder de loep genomen. Het doel is hypothesevorming. Om de hypothesen te toetsen zal meer systematisch onderzoek onder nieuwe en oude partijen nodig zijn.

De vier partijen die hier de revue passeren zijn niet willekeurig gekozen. Eerst worden twee kleine partijen beschreven die opvallen door hun ideologische originaliteit, vervolgens twee grotere partijen die minder origineel zijn maar naar verwachting meer invloed hebben op andere partijen. Omdat gestreefd wordt naar algemeen geldige hypothesen zijn naast twee Nederlandse partijen ook een Canadese en een Duitse partij onderzocht. De eerste te bespreken partij, de Natuurwetpartij, is overigens deel van een internationale beweging die in de meeste ontwikkelde industriestaten partijen heeft opgericht.

1. Het spiritueel collectivisme van de Natuurwetpartij

De Natuurwetpartij (NWP) werd in 1992 in Nederland opgericht, naar het voorbeeld van de Britse *Natural Law Party* – in de loop der tijd gevolgd door bijna zeventig andere landen.¹ De initiatiefnemers lieten zich inspireren door 'hun persoonlijke ervaring met Transcendente Meditatie en het TM-Sidhiprogramma, de kennis en ervaring van de Natuurwet die aan de basis van deze programma's ligt en het uitgebreide wetenschappelijk onderzoek naar de werkzaamheid daarvan'.² Transcendente Meditatie (TM) werd in de jaren vijftig ontwikkeld door de Indiase wijze Maharishi Mahesh Yogi op grond van eeuwenoude vedische tradities en vervolgens in het Westen verspreid.³ Met deze meditatie kan een individu zijn bewustzijn op zichzelf richten in plaats van op een object, en zodoende het contact met de innerlijke natuur herstellen en daarmee de kosmische intelligentie ervaren, ofwel de Natuurwet leren kennen.⁴ Hierbij wordt verondersteld dat de innerlijke natuur van de mens organisch deel uitmaakt van de kosmische natuur, niet alleen in fysiek opzicht (we zijn allemaal moleculen, atomen, materie) maar ook psychisch of geestelijk (kosmisch bewustzijn).

Als bewustzijn en materie dermate nauw verbonden zijn, is het ook logisch dat de ontwikkeling van bewustzijn invloed heeft op fysiek welzijn en gedrag van de betrokkenen. Regelmatige beoefening van TM (of soortgelijke technieken) zal de gezondheid en het welzijn van de beoefenaar ten goede komen, die meer in harmonie met de natuur in hem en buiten hem gaat leven en minder spanningen kent. Wat voor de individu geldt, kan echter ook voor groepen of collectiviteiten opgaan: die zijn immers ook innerlijk met elkaar en de 'externe' natuur verbonden. Wanneer een groep regelmatig samen mediteert, zal dat bijdragen aan het welzijn van de hele groep. Het kan bovendien een uitstraling hebben op de omgeving, en uiteindelijk zelfs op de hele wereld, vooral indien meditatie wordt versterkt met bepaalde yoga-oefeningen, het TM-Sidhi programma ofwel 'yoga vliegen'.⁵ In kringen van de NWP noemt men dit het veld-effect of Maharishi-effect, omdat Maharishi Mahesh Yogi dit effect van meditatie al in de jaren zestig voorspelde.⁶ Verscheidene wetenschappers hebben dit effect onderzocht, op verschillende terreinen - met uiteenlopende resultaten, zoals te verwachten viel bij onderzoek dat de kern van een wetenschappelijk paradigma raakt.⁷

Om dit effect optimaal te benutten, zou een groep van 7 à 8000 personen op professionele wijze continu moeten mediteren en het TM-Sidhi programma uitvoeren. Dit zou wereldwijd oorlogen en andere vormen van geweld en misdaad drastisch doen verminderen en op den duur zelfs uitbannen; het zou creativiteit, ondernemingszin en daarmee werkgelegenheid en welvaart bevorderen, ziekte voorkomen en de volksgezondheid verbeteren, onderwijs en cultuur op een

hoger plan tillen en de verhouding tussen de mens en zijn natuurlijk milieu weer in evenwicht brengen. Bij gebrek aan een wereldregering zou de Nederlandse regering het voorbeeld kunnen geven en een dergelijke 'stiltegroep voor de regering' instellen. Zij zou daarvoor een deel van de - op den duur toch overbodige - strijdkrachten in TM en TM-Siddhi kunnen laten trainen, maar daarnaast ook werklozen en AOW'ers tegen betaling hieraan laten deelnemen.⁸

De 'stiltegroep voor de regering' vormt in wezen een panacee voor alle sociale en politieke problemen, zodat de NWP nauwelijks prioriteiten hoefde te stellen. In het partijprogramma besteedde ze de meeste aandacht aan natuur en milieu - waarbij vooral de gevaren van genetische manipulatie breed worden uitgemeten - gevolgd door sociaal-economische kwesties, vrede en veiligheid, gezondheidszorg en onderwijs. Op al die terreinen benadrukte de NWP het belang van de 'stiltegroep voor de regering'. Daarnaast deed zij tal van andere concrete voorstellen, zoals: vervanging van de Belasting op Toegevoegde Waarde (BTW) door een Belasting Op Toegevoegde Schade (BOTS), die vooral de vele vormen van milieuvervuiling extra duur zou moeten maken; invoering van een basisinkomen voor iedereen; drastische beperking van overheidsingrijpen in de economie; patiënten betalen artsen voor hun gezondheid en niet meer voor behandeling van hun ziekten; integratie en assimilatie van alle immigranten; nauwe samenwerking met Vlaanderen, in een lossere Europese Unie; en een regering van nationale eenheid zonder partijstrijd, geïnspireerd door het 'Kosmisch Huis van Hare Majesteit de Koningin'.⁹

Het programma van de NWP verschilt alleen in details van dat van andere natuurwetpartijen, zoals de Canadese Natural Law Party en de Duitse Naturgesetzpartei.¹⁰ Het gedachtegoed van de natuurwetpartijen is uniek te noemen, vooral door de nadruk op meditatie. Toch zijn er wel raakvlakken met andere stromingen aan te wijzen. De holistische opvatting over de natuur, waarvan de mens tegelijk deel uitmaakt en vervreemd geraakt is, deelt de NWP tot op zekere hoogte met De Groenen; evenals trouwens het streven naar een basisinkomen en een op milieueffecten gericht belastingstelsel. De grote nadruk op vrijheid en beperking van overheidsbemoeienis heeft de NWP gemeen met liberalen en anarchisten. Maar misschien toont de NWP nog wel de meeste verwantschap met het romantische conservatisme van vroege negentiende-eeuwse denkers en dichters als Müller en Von Baader, Novalis (Von Hardenberg) en Coleridge, die ook visioenen schetsten van een organische en harmonische samenleving zonder politieke spanningen en zonder veel overheidsbemoeienis, bijeengehouden door culturele en spirituele tradities, en monarchaal gezag.¹¹ Dit conservatisme heeft natuurlijk in de huidige context niets behoudends, maar is in zijn consequenties eerder revolutionair te noemen. Het trachtte de romantische drang tot zelf-ontplooiing te verzoenen met de gemeenschapszin van het traditionele dorp, het gilde of de streek. De natuurwetpartijen verzoenen op hun wijze spirituele zelf-ontplooiing (via meditatie) met spiritueel collectivisme (via het Maharishi-effect), wat overigens ook perfect past bij de New-Age gedachte die aan het eind van de twintigste eeuw opgang maakte.¹²

De NWP nam in 1994 voor het eerst aan verkiezingen deel. In de gemeenteraad van Lelystad, waar een speciale woonwijk was gebouwd voor TM-adepten, won zij met bijna 5% van de stemmen royaal een zetel. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen in hetzelfde jaar bleef ze echter met krap 28.000 stemmen ver van een zetel verwijderd. De lijst werd aangevoerd door J.A.J.H. Uijen, gepensioneerd bedrijfspsycholoog bij Philips en vroeger lid van KVP en vervolgens PPR.¹³ Dank zij royale giften van leden en sympathisanten beschikte de partij over een budget waarvan andere partijen met een duizendtal leden slechts kunnen dromen.¹⁴ Niettemin vertoont de electorale ontwikkeling van de NWP een dalende lijn: van 0,3% in 1994 naar 0,2% in 1998, terwijl de partij in 2002 na (mislukte) pogingen om met de Vrije Indische Partij een gemeenschappelijke lijst te vormen niet eens meedoet. In Canada en Duitsland lijkt het dezelfde kant op te gaan: de Canadese *Natural Law Party* zakte van 0,6% in 1993 via 0,3% in 1997 naar 0,1% in 2000; de Duitse *Naturgesetzpartei* van 0,2% in 1994 naar 0,1% in 1998.

2. Het utopisch pluralisme van de Anarchistische Pogo-Partei Deutschlands

Anarchisten wijzen elke staatsvorm af, dus ook de parlementaire rechtsstaat. Ze nemen in principe niet aan verkiezingen deel. Een ‘anarchistische partij’ lijkt dan ook een *contradictio in terminis* (of tenminste een *contradictio in exercitu actu*: de normale handelwijze van een politieke partij staat haaks op de principes van het anarchisme). De scholieren die in Hannover in 1981 de *Anarchistische Pogo-Partei Deutschlands* (APPD) oprichtten, zagen dat dan ook niet zozeer als serieuze politieke daad maar als provocerende grap. In veelal met de hand geschreven pamfletten eisten ze ‘afschaffing van alle kiespijn’, ‘vrijheid voor de paashaas!’, ‘gladiatorengevechten tussen politici’ en meer van dat soort absurditeiten.¹⁵ Met de komst van de kunstenaar Peter Altenburg (die zich meestal Karl Nagel noemde) kreeg de partij vanaf 1983 een iets formeler en serieuzer karakter. Er werden afdelingen in verschillende bondsstaten opgericht, er werden congressen gehouden (met veel punk-muziek) en er verscheen (min of meer regelmatig) een partijblad, *Armes Deutschland* – niet alleen een knipoo naar het orgaan van de Oost-Duitse staatspartij *Neues Deutschland*, maar ook naar de nationalisten die West-Duitsland maar een arm en onvolledig land vonden. Van aanpassing aan de parlementaire orde van de Bondsrepubliek was echter nog geen sprake. De pogo-anarchisten richtten zich vooral op buitenparlementaire actie en speelden een belangrijke rol bij de ‘Chaosdagen’ in Hannover. Nadat deze wilde demonstratie in 1984 enigszins uit de hand was gelopen, kwamen de activiteiten van de partij nagenoeg tot stilstand. Tien jaar later leefden ze echter weer op.¹⁶ In 1997 nam de APPD deel aan gemeenteraadsverkiezingen in Hamburg, en won 0,5% van de stemmen. Bij de bondsdagverkiezingen een jaar later haalde ze slechts 0,1%. Terwille van deze deelname had de partij zich laten registreren bij de *Bundeswahlleiter* en daarbij beginselprogramma en statuten vastgesteld die voldeden aan de Duitse wet. Informeel bleef de organisatie echter tamelijk anarchistisch.¹⁷

Op het eerste gezicht lijken alle programma’s van de APPD bedoeld als provocatie van en satire op de gevestigde partijen. Zo verlangt de partij een basisinkomen losgekoppeld van arbeid, legalisering van alle drugs, balkanisering van Duitsland binnen de grenzen van 1237, sluiting van alle gevangenen en instelling van ‘Mitfickzentralen’ (naar analogie van meeliftcentrales: ‘meeneukcentrales’).¹⁸ Toch valt er in de nu eens serieus en dan weer absurd klinkende voorstellen wel een bepaalde lijn te ontdekken. Impliciet is de centrale gedachte dat men het kwaad in de samenleving niet moet onderdrukken maar binnen bepaalde grenzen zich juist geheel moet laten uitleven. Daarbij gaan de pogo-anarchisten uit van een pluralistisch mensbeeld. Ze onderscheiden drie grondtypen – provocerend ‘rassen’ genoemd: ‘Asozialen’, ‘Leistungswillige’ en ‘Gewalttäter’.¹⁹ De ‘asocialen’, hun eigen achterban, willen vooral van het leven genieten zonder loonarbeid te verrichten en zonder gezag van buiten te erkennen. De prestatiegerichte mens wijst de anarchie af en heeft juist gezag, orde en arbeid nodig om zich gelukkig te voelen. De gewelddadige mens zoekt avontuur, macht en geweld. Deze twee laatstgenoemde mensentypes confronteren traditionele anarchisten met een praktisch onoplosbaar probleem: laat men hen vrij, dan ondermijnen ze het anarchistisch systeem; ontnemen men hen de vrijheid (door opsluiting, ballingschap, intimidatie of hersenspoeling) dan handelt men in strijd met de principes van het anarchisme. De pogo-anarchisten bedachten een even elegante als simpele oplossing voor dit probleem (althans in theorie): door een radicale toepassing van het federalisme krijgt elk menstype zijn eigen kantons, waarin hij zich geheel kan uitleven. In de ‘Asoziale Parasitenzone’ genieten de asociale mensen van hun basisinkomen, hun drugs en hun bier; in de ‘Sichere Beschäftigungs-Zone’ kunnen de prestatiegerichte mensen ongestoord werken, terwijl agressieve bendes elkaar de macht betwisten in ‘Gewalt-Erlebnis-Parken’.²⁰ De federale staat kan daarbij niet verdwijnen (zoals traditionele anarchisten hoopten), maar blijft nodig om de vrede te bewaren tussen de kantons en waarschijnlijk ook om de lasten enigszins te verdelen.²¹ In plaats van ‘anarchisme’ kan men dit wellicht beter ‘utopisch pluralisme’ noemen.

3. Het regionale populisme van de Reform Party of Canada (RPC)

De *Reform Party of Canada* (Canadese Hervormingspartij) werd in 1987 opgericht in Winnipeg. De keuze voor deze meest oostelijke stad van West-Canada was niet toevallig: een belangrijk deel van de oprichters behoorde tot Western Canada Concept, een beweging die voor afscheiding van de westelijke provincies had geijverd.²² Bovendien voelden de bewoners van deze stad zich geschoffeerd door de federale regering, die tegen het advies van hoge ambtenaren in de opdracht voor de bouw van een nieuw vliegtuig aan een bedrijf in Montreal in plaats van Winnipeg had verleend.²³ Niet alle oprichters van de RPC waren separatisten, een groot deel bestond uit voormalige Conservatieven en Liberalen die hun eigen partij te links, te Franstalig of te elitair vonden.

Toch domineerde aanvankelijk het regionalisme. In 1988 nam de nieuwe partij deel aan de federale verkiezingen onder het motto 'The West Wants In'. Ze behaalde geen zetels, maar wel 2,1% van de stemmen: voldoende om serieus genomen te worden. Vier jaar later kreeg de RPC een bijzondere kans om zich te profileren, door verzet aan te tekenen tegen een compromis dat de drie gevestigde partijen hadden bereikt over een nieuwe grondwet. Dit in Charlottetown gesloten akkoord wekte weerstand bij regionalisten en nationalist, vrouwenbeweging en Indianenbeweging en werd uiteindelijk in een referendum door de bevolking in 1992 afgewezen. Bij de federale verkiezingen van 1993 kon de RPC dit onbehagen mobiliseren. Daarnaast voerde ze campagne tegen het financiële beleid van de Conservatieve regering, die de staatsschuld had laten oplopen zonder de belastingen te verlagen. Nu won de partij met bijna 19% van de stemmen 52 zetels, terwijl de Conservatieven terugvielen op 16% en slechts twee zetels (van hun 169 zetels) in het Lagerhuis.²⁴ In 1997 won de RPC er nog acht zetels bij (met ruim 19% van de stemmen) en werd daarmee de tweede partij van het land en (dus) 'Her Majesty's Loyal Opposition'. Niettemin was de frustratie groot, omdat ze er niet in was geslaagd zetels te winnen ten oosten van Winnipeg.²⁵ Om deze barrière te doorbreken besloot de partij in 2000 op te gaan in een nieuwe formatie, de *Canadian Reform Conservative Alliance* (Canadese Alliantie), waarbij zich een aantal Conservatieven aansloot. Bij de (verrassend vroege) verkiezingen in datzelfde jaar werd dit doel met een winst van ruim 5% en zes zetels echter nauwelijks bereikt.²⁶ Programmatisch onderscheidde de RPC zich van de gevestigde Canadese partijen voornamelijk op drie punten.

In de eerste plaats wilde de partij het staatkundig bestel democratiseren door invoering van het volksinitiatief (referendum op initiatief van burgers), rechtstreekse verkiezing van de Senaat (nu nog benoemd door de regering), regionale 'citizen assemblies' ter goedkeuring van grondwetswijzigingen en het recht van kiezers om hun volksvertegenwoordiger terug te roepen wanneer die hun belangen niet behartigt.²⁷ Dit populisme (of zo men wil: democratisch radicalisme) leefde sterk bij het middenkader van de partij, die bij een enquête zijn afkeer van de politieke elite duidelijk kenbaar maakte.²⁸ Partijleider Preston Manning omschreef zijn partij als een 'democratic populist party' die een 'nieuw Canada' nastreeft, in overeenstemming met de aspiraties van 'rank and file Canadians' en tegen de gevestigde orde die overheerst zou worden door 'special interests' zoals vakbonden, vrouwenbeweging, milieubeweging en de belangenorganisaties van Indianen, Franstaligen en (andere) etnische minderheden.²⁹

In de tweede plaats streefde de partij naar een (nog) lossere federatie en meer autonomie voor de provincies. Zo zouden de provinciale parlementen niet alleen hun eigen (provinciale) gouverneur, maar ook de rechters van het Hooggerechtshof en de Raad van Bestuur van de Bank van Canada moeten kiezen.³⁰ Provincies zouden voorts hun eigen taalbeleid kunnen voeren en niet meer verplicht zijn tot tweetaligheid. Alleen op economisch gebied wilde de RPC de eenheid van Canada vergroten door handelsbelemmeringen tussen de provincies weg te nemen.³¹

In de derde plaats wees de RPC – als enige partij in het Canadese bestel – het multiculturalisme af, en met name het ‘hyphenated Canadianism’ van de regering die etnische minderheden subsidies verstrekten om de eigen cultuur in ere te houden.³² Als individuen of groepen hun culturele erfenis wilden behouden moesten ze dat zelf bekostigen. De RPC pleitte bovendien voor een strenger immigratiebeleid en wilde immigranten zonder Canadees staatsburgerschap uitsluiten van (publieke) gezondheidszorg en sociale zekerheid.³³

Op economisch gebied verschilden de Reformisten slechts gradueel van de Liberalen en Conservatieven. De RPC wilde meer bezuinigen op overheidsuitgaven, vooral in de sociaal-culturele sfeer, en meer staatsbedrijven privatiseren (met name de publieke televisieomroep, de spoorwegen en de postdienst).³⁴ Op sociaal-cultureel gebied zou men de RPC veeleer conservatief dan liberaal moeten noemen, vanwege haar nadruk op gezin en veiligheid.³⁵

Toch weigerde de partij zich ‘rechts’ in het politieke spectrum te plaatsen. Volgens de (met haar sympathiserende maar toch ook kritische) Canadese politicoloog Tom Flanagan was dat ten dele terecht, vanwege de spanning tussen populisme en (liberaal) conservatisme.³⁶ Zijn collega Richard Sigurdson gaat nog verder en betitelt de RPC als ‘post-modern’ omdat zij de traditionele links-rechts-indeling in de Canadese politiek doorbrak.³⁷ Vijf andere politicologen echter omschrijven de RPC als ‘populist right’.³⁸ De combinatie van populisme, regionalisme en liberaal-conservatisme was overigens niet helemaal nieuw in Canada, en komt ook elders in de wereld voor.³⁹

4. Liberaal, communitaristisch en nationaal: het populisme van Pim Fortuyn

Van de hier besproken partijen is de Lijst Pim Fortuyn (LPF) zonder meer de nieuwste – hij werd immers pas in februari 2002 opgericht. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen op 15 mei van dat jaar won de LPF 26 zetels (17% van de kiezers). Nu, kort na de dramatische moord op zijn oprichter en naamgever, is het moeilijk te voorzien of de LPF zich tot een min of meer normale partij zal ontwikkelen dan wel een kortstondige beweging zal blijken te zijn. De partij zelf moge dan nog nauwelijks geïnstitutionaliseerd zijn, haar oprichter laat een omvangrijk oeuvre na. Het gedachtegoed van Pim Fortuyn verdient een serieuze analyse, waarmee nog maar nauwelijks een begin gemaakt is.⁴⁰

In de artikelen en boeken die Fortuyn als partijloos publicist het licht heeft doen zien sinds 1991 vallen vier thema’s te ontdekken.

Ten eerste leverde hij (in toenemende mate) scherpe kritiek op de politieke ‘kaste’ die Nederland regeert en elkaar bestuursfuncties toespeelt zoals de regenten in de achttiende eeuw dat ook deden. Formeel moge Nederland een democratie zijn, de ‘politieke en bestuurlijke elite heeft lak aan de democratie, lak aan de burger’.⁴¹ Ze manipuleren zelfs de wet: ‘Iedereen is gelijk voor de wet, alleen politici en hoge ambtenaren en andere (politieke) bestuurders een beetje meer dan wij, gewone burgers’.⁴² Ze manipuleren bovendien de gevestigde politieke partijen, die de interne democratie nagenoeg hebben afgeschaft en verworpen zijn tot ‘smalle middenklassepartijen’ zonder contact met de ‘gewone burgers’.⁴³

De hervormingen die hij voorstelt komen neer op vergroting van de democratische controle, versterking van de uitvoerende macht en decentralisatie van bevoegdheden. Erg radicaal zijn Fortuyn’s voorstellen voor democratisering niet. De belangrijkste politieke bestuurders – minister-president en burgemeester, maar ook bijvoorbeeld voorzitters van belangrijke adviesorganen – moeten niet meer door partijbonzen aangewezen maar door burgers verkozen worden. Om de efficiency van de uitvoerende macht te versterken wil Fortuyn het parlementaire, op coalities gebaseerde kabinet inruilen voor een zakenkabinet.⁴⁴ Dit zakenkabinet heeft geen binding met fracties in de Tweede Kamer, maar regeert op basis van wisselende meerderheden. Met het verdwijnen van de knellende coalitiebanden tussen regering en fracties en van het gedetailleerd regeerakkoord, zal de monistische cultuur plaatsmaken voor dualistische verhoudingen. Het parlement is niet langer monddood maar kan werk maken van zijn controlefunctie en vrijelijk debatteren. Bevrijd van fractiedwang kan de

volksvertegenwoordiger zich politiek duidelijker profileren en daarmee herkenbaarder worden voor de kiezer. Kiezers moeten meer direct contact met hun volksvertegenwoordiger hebben – al wordt niet helemaal duidelijk hoe dit vorm moet krijgen.⁴⁵ Het zakenkabinet zal regeren op hoofdlijnen en een aanzienlijk deel van de uitvoerende taken delegeren aan een zestal regio's, die in de plaats van provincies komen. Tegelijkertijd kunnen gemeentes juist kleiner worden. Richtinggevend voor deze decentralisatie-operatie is het beginsel van de subsidiariteit, dat Fortuyn overigens nogal losjes gelijk stelt aan 'functionele decentralisatie' en 'soevereiniteit in eigen kring'.⁴⁶

Een tweede thema, kritiek op bureaucratisering en streven naar kleinschaligheid, staat hier niet los van. Zoals in de politiek een elite zich heeft verzelfstandigd, zo maken in de gezondheidszorg en het onderwijs managers en bureaucraten de dienst uit zonder voeling te houden met hun achterban. Schaalvergroting is in de ogen van Fortuyn de grote boosdoener hier. Kleine ziekenhuizen en kleine scholen kunnen nog bestuurd worden door de artsen en leerkrachten zelf. Daar moeten we dus weer naar toe. Schaalverkleining en ontbureaucratisering zouden de kwaliteit van zorg en onderwijs ten goede komen.⁴⁷

Kleinschalige scholen zijn bovendien beter in staat als gemeenschap normen en waarden op jongeren over te dragen. Fortuyn begon zich – met communitaristen en conservatieven – vanaf het midden van de jaren negentig zorgen te maken over de egoïstische neigingen van de jeugd in onze 'verweesde samenleving'.⁴⁸ Door de verzwakking van het patriarchaal gezag in gezin en maatschappij sinds de jaren zestig nemen jongeren de waarden en normen van ouders en onderwijzers niet meer vanzelfsprekend over. Om de jongeren beter te socialiseren achtte Fortuyn sinds kort naast kleinschalig onderwijs meer drastische middelen noodzakelijk: een maatschappelijke of militaire dienstplicht voor alle jongens en meisjes rond de 18 jaar.⁴⁹

Dit raakt een derde thema, de integratie van immigranten en het behoud van de Nederlandse identiteit. Tot die identiteit rekent Fortuyn de heersende opvattingen over gelijkwaardigheid van man en vrouw, van homo en hetero, en de scheiding tussen kerk en staat. Vooral de immigranten uit islamitische landen zouden daar moeite mee hebben. De Rotterdamse socioloog wilde dan ook de integratie en assimilatie van de aanwezige immigranten met kracht ter hand nemen, niet alleen door invoering van algemene dienstplicht maar ook door spreiding van allochtonen over wijken met een autochtone meerderheid, desnoods onder dwang. Daarnaast wenste hij de komst van nieuwe immigranten – of het nu vluchtelingen zijn of aspirant-echtgenoten – zoveel mogelijk te beperken.⁵⁰ Niet alleen immigranten bedreigen de Nederlandse identiteit, dat doet ook de Europese eenwording. Een federale Europese super-staat zou een ziel missen.⁵¹ Het zou bovendien een bureaucratisch monster worden. Fortuyn's nationalisme sluit dus naadloos aan bij zijn pleidooi voor kleinschaligheid en ontbureaucratisering. Het past ook bij zijn populisme: de politieke elite heeft het probleem van de immigratie immers jarenlang genegeerd, ook al raakte het 'de gewone mensen' in hun dagelijks leven.⁵²

Een vierde thema, de (neo-) liberale kritiek op de verzorgingsstaat en de Nederlandse overlegeconomie, kan ook in samenhang met populisme en bureaucratiekritiek gezien worden. De huidige verzorgingsstaat is een product van de verzuiling en het confessionalisme (zoals Fortuyn in zijn proefschrift aantoonde) en dus niet berekend op de moderne, mondige en ontzuiilde burger. De corporatistische overlegeconomie zou eindelijk plaats moeten maken voor een 'contractmaatschappij' waar samenwerking tussen werkgevers en vakbonden alleen op basis van vrijwilligheid kan geschieden en niet publiekrechtelijk georganiseerd is.⁵³ In de contractmaatschappij worden werknemers 'ondernemer van eigen arbeid' en zorgen zelf voor sociale zekerheid, via particuliere verzekeringen. De overheid verschaft iedere burger wel een minimaal basisinkomen (via negatieve inkomstenbelasting). De overheid dient zich in een contractmaatschappij niet met het bedrijfsleven te bemoeien, maar beperkt zich tot beheer van het publieke domein. Met deze opvatting nam Fortuyn duidelijk afscheid van de sociaal-democratie – een paar jaar nadat hij het lidmaatschap van de Partij van de Arbeid had

opgezegd. Reeds in 1991 stelde hij voor ‘het oude liberale gedachtegoed op moderne leest te schoeien’.⁵⁴

Fortuyn combineerde dus (al dan niet vernieuwd) liberalisme met populisme, nationalisme en communitarisme. Die combinatie levert natuurlijk spanningen op, met name tussen nationalisme en communitarisme enerzijds en liberalisme anderzijds. Zo lijkt de door Fortuyn voorgestelde dienstplicht en de mogelijke dwang tot menging van allochtonen en autochtonen in de wijken van grote steden op gespannen voet te staan met zijn beeld van de mondige burger die niet meer door de overheid betutteld hoeft te worden. Vanwege zijn eclecticisme – en omdat hij inhoud en vorm gelijk zou stellen – is Fortuyn in de ogen van politicologe (en PvdA-kamerlid) Jet Bussemaker ‘de eerste politieke postmodernist’.⁵⁵ Ze doet hem hiermee wellicht teveel eer aan en onderschat tegelijkertijd de samenhang in zijn denkbeelden. Postmodern zijn mogelijk wel de ironische en persoonlijke stijl van Fortuyn en de aard van de Lijst Pim Fortuyn, die (vooralsnog) meer weg heeft van een informeel netwerk dan van een moderne partijorganisatie.

Conclusie

De vier hier behandelde partijen zijn vooral uitgekozen vanwege hun diversiteit. Ze hebben niet veel meer gemeen dan de periode waarin ze zijn opgericht – tussen 1981 en 2002 – en het feit dat ze niet (willen) behoren tot een erkende ideologische familie. Op verschillende manieren trachten ze politiek vorm en cohesie te geven aan de (post-) moderne, geïndividualiseerde, gefragmenteerde en geseculariseerde samenleving. De Natuurwetpartij hoopt de cohesie te vergroten door middel van meditatie, de Anarchistische Pogo-Partei en de Reform Party zoeken naar nieuwe, lossere vormen van federalisme om nationale eenheid in verscheidenheid mogelijk te maken, terwijl Pim Fortuyn probeerde de Nederlandse identiteit te behouden in een geliberaliseerde ‘contractmaatschappij’.

Bezien we de ideologische innovatie van de vier partijen, dan lijkt de Natuurwetpartij hierin het verst te gaan. Haar opvattingen over het Maharishi-effect van individuele meditatie op het collectief bewustzijn mogen dan volgens haar zegslieden wetenschappelijk onderbouwd zijn, ze vallen duidelijk buiten het heersende denkpatroon. Ondanks enige overeenkomsten met conservatisme en ecologisme kan deze ideologie toch wel origineel genoemd worden, zowel in haar assumpties als in haar consequenties. Bij mijn weten heeft geen enkele conservatieve denker nog geopperd dat een ‘stiltegroep voor de regering’ in staat zou zijn de belangrijkste problemen van het land op te lossen.

Het ‘pogo-anarchisme’ staat minder ver af van bekende ideologische families, maar verschilt toch zoveel van het traditionele anarchisme dat men hier op zijn minst van een nieuwe tak van een bestaande familie kan spreken. Met zijn utopisch pluralisme tracht het eigenlijk een brug te slaan tussen de utopie van de anarchisten en de realiteit van kapitalisten, fascisten en andere autoritaire stromingen. De vraag blijft overigens hoe serieus men de pogo-anarchisten moet nemen.

De Canadese Reform Party en de Lijst Pim Fortuyn bieden niet zozeer een nieuwe ideologie als wel een nieuwe combinatie van oude ideologieën (of elementen daarvan). Hun kritiek op de politieke elite van hun land en hun voorstellen voor democratisering van het bestel zou men ‘links’, radicaal-democratisch of populistisch kunnen noemen.⁵⁶ Hun kritiek op de verzorgingsstaat en op het multiculturalisme komen uit de liberale respectievelijk nationalistische hoek. Beide voegen aan dit mengsel nog een scheutje conservatisme of communitarisme toe, met hun bezorgdheid over het gezin en het verval van gemeenschappelijke waarden.

Het electoraal succes van de vier partijen lijkt omgekeerd evenredig met hun ideologische vernieuwingskracht. De Natuurwetpartij bleek ondanks grote inzet en herhaalde pogingen niet in staat een kamerzetel te winnen en viel zelfs terug van 0.3% (in 1994) naar 0.2% (in 1998). De APPD deed het nog slechter (0.1% in 1998) maar had minder geld besteed aan haar

campagne. De Reform Party haalde een jaar na oprichting reeds 2% van de stemmen en kwam bij de volgende verkiezingen met 52 leden in het Canadese lagerhuis. Haar indrukwekkende succes wordt alleen nog overtroffen door dat van de LPF.

Hieruit zou men de volgende stelling kunnen afleiden: nieuwe ideologieën spreken over het algemeen weinig kiezers aan, nieuwe combinaties van oude ideologieën daarentegen kunnen onder bepaalde omstandigheden electoraal zeer succesvol zijn. Die omstandigheden worden waarschijnlijk voor een groot deel bepaald door het (al dan niet charismatisch) leiderschap van de nieuwe partij en door de positie en houding van de gevestigde partijen.⁵⁷ Deze stelling dient uiteraard in volgend onderzoek gespecificeerd en getoetst te worden.

Noten

¹ Mededeling van dr. R. Borowitz, secretaris-generaal van de 'Maharishi International Council of Natural Law Parties', 13 september 1998.

² *Natuurwetpartij: gedachtengoed en programma*, Lelystad, 1998, 14.

³ *Ibidem*, 7.

⁴ *Ibidem*, 4-5, 27 etc.

⁵ Volgens oude Indiase tradities zouden spiritueel ontwikkelde beoefenaars van yoga-technieken in een ver gevorderd stadium in staat zijn door de lucht te vliegen; video-opnames van TM-Siddhi beoefenaars laten mensen in lotushouding zien die zich af en toe een eindje in de lucht verheffen; zie verder de verkiezingskrant van de Canadese Natural Law Party, 1997, 8-9; het verkiezingsprogram van de Duitse Naturgesetzpartei, 1998, 2.

⁶ *Natuurwetpartij: gedachtengoed en programma*, 238.

⁷ Immers, 'this issue of paradigm choice can never be unequivocally settled by logic and experiment alone', aldus T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1970 (tweede druk), 94; zo beschouwen de godsdienstsociologen Bainbridge en Jackson de TM-beweging als een sectarische 'cult' en TM als 'secular magic', zie: W.S. Bainbridge en D.H. Jackson, 'The Rise and Decline of Transcendental Meditation', in: B. Wilson (red), *The Social Impact of New Religious Movements*, New York, 1981, 135-158; voor een heel andere interpretatie zie P. Ransijn, 'Bewustzijn als bewapening', *Civis Mundi*, 22: 3 (mei 1983), 77-91; en P. Ransijn, 'Bewustzijnsontwikkeling door TM: een rationele weg naar vrede en vervulling?', *Civis Mundi*, 22: 6 (november 1983), 183-189; een sympathieke middenweg bewandelt P. van Zoest, 'Nieuwe religieuze bewegingen en New Age-spiritualiteit: godsdienstsociologische kanttekeningen', *Civis Mundi*, 24: 4 (oktober 1985), 152-159.

⁸ *Natuurwetpartij, gedachtengoed en programma*, 58-63, 101, 207; *Natuurwetpartij, Speerpunt van het programma*, Lelystad, 1998, 14.

⁹ *Natuurwetpartij, gedachtengoed en programma*, 50, 66.

¹⁰ Zo legt de Canadese partij meer nadruk op nationale eenheid, zie de verkiezingskrant van de Canadese Natural Law Party, 1997, 8-9; en *Natural Law Party Platform 2000*, on line: www.natural-law.ca/nlp_platform/nlp_platform.htm; dit valt eenvoudig te verklaren uit de Canadese context, aldus de partijleider Dr. Neil Paterson (Interview in Vlodrop, 21 mei 1997); zie voorts Naturgesetzpartei, *Grundsatzprogramm*, Schwabbach: Naturgesetzpartei, s.a..

¹¹ Zie onder meer: K. Mannheim, 'Conservative Thought', in: *Essays on Sociology and Social Psychology*, Londen, 1966 (derde druk), 74-164; J. Baxa, 'Romantik und konservative Politik', in: G.-K. Kaltenbrunner (red), *Rekonstruktion des Konservatismus*, Freiburg, 1972, 443-468.

¹² Zie bijvoorbeeld Hein Stufkens, *Gezichten van de nieuwe tijd: de aquariussamenzwering in Nederland*, Amsterlveen: Luyten, 1984, 147-159.

¹³ Interviews met J.A.J.H. Uijen, op 25 oktober 1994 in Apeldoorn en op 28 april 1998 in Groningen.

¹⁴ Zie A.P.M. Lucardie, 'In de wachtkamer. Een portret van de partijen die in 1998 vergeefs

hun entrée in de Tweede Kamer trachtten te maken', *Jaarboek 1998 DNPP*, Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1999, 120-143.

¹⁵ 'Die Geschichte der APPD', in: Klaus Farin (red), *Die Partei hat immer recht! Die gesammelten Schriften der Anarchistischen Pogo-Partei Deutschlands*, Berlijn: Verlag Thomas Tilsner/ Archiv der Jugendkulturen, 1998, 99-123.

¹⁶ *Op.cit.* 105-123.

¹⁷ Interview met Peter Altenburg en Roy Horak (voorzitter resp. penningmeester van de APPD), Hamburg, 7 oktober 1998.

¹⁸ 'Das Grundsatzprogramm der APPD', in: Klaus Farin (red), *Die Partei hat immer recht! Die gesammelten Schriften der Anarchistischen Pogo-Partei Deutschlands*, Berlijn: Verlag Thomas Tilsner/ Archiv der Jugendkulturen, 1998, 14-25; 'Das Kampfprogramm der APPD', *ibidem*, 26-55.

¹⁹ 'Das Grundsatzprogramm der APPD', 22-23.

²⁰ 'Das Kampfprogramm der APPD', 30-33, 35-36, 54.

²¹ Hier wordt het program van de APPD bedenkelijk vaag! Aangenomen moet worden dat de 'SBZ' (overigens een toespeling op de naam waarmee de DDR lange tijd in het Westen werd aangeduid: 'Sowjetische Besatzungs-Zone') bereid zal zijn een deel van zijn overvloedige productie aan APZ en GEP af te staan.

²² Trevor Harrison, *Of Passionate Intensity. Right-Wing Populism and the Reform Party of Canada*, Toronto: University of Toronto, 81-120; Tom Flanagan, *Waiting for the Wave: The Reform Party and Preston Manning*, Toronto: Stoddart, 1995, 51-56.

²³ Harrison, *op.cit.*, 103.

²⁴ Harold D. Clarke, Allan Kornberg en Peter Wearing, *A Polity on the Edge: Canada and the Politics of Fragmentation*, Peterborough etc: Broadview Press, 2000, 121-151.

²⁵ *Ibidem.*, 219-243.

²⁶ Faron Ellis, 'The More Things Change...The Alliance Campaign', in: Jon H. Pammett en Christopher Dornan (red), *The Canadian General Election of 2000*, Toronto/ Oxford: Dundurn Group, 2001, 59-89. Slechts twee van deze zetels werden in Ontario gewonnen, de overige 64 weer in het Westen van Canada.

²⁷ *A Fresh Start for Canadians*, Calgary: Reform Party of Canada, 1996, 22-23.

²⁸ Keith Archer en Faron Ellis, 'Opinion Structure of Party Activists: The Reform Party of Canada', *Canadian Journal of Political Science*, 27: 2 (1994), 277-308.

²⁹ Preston Manning, 'Navigating Troubled Waters', *Inroads*, 1 (1992), 23-27.

³⁰ *A Vision for the Future of Canada: 20 Proposals for a new confederation*, Calgary: Reform Party of Canada, 1996, 11-12.

³¹ *Ibidem*, 6-7.

³² *Blue Sheet: Principles and Policies of The Reform Party of Canada – 1996-97*, Calgary: Reform Party of Canada, 1996, 6-7.

³³ *Ibidem*, 7.

³⁴ *A Fresh Start for Canadians*, Calgary: Reform Party of Canada, 1996, 6-7.

³⁵ *Ibidem*, 12-15.

³⁶ Flanagan, *op.cit.*, 5-19 en 51-72.

³⁷ Richard Sigurdson, 'Preston Manning and the Politics of Postmodernism in Canada', *Canadian Journal of Political Science*, 27: 2 (1994), 249-276.

³⁸ Neil Nevitte, André Blais, Elisabeth Gidengil, Richard Johnston en Henry Brady, 'The Populist Right in Canada: The Rise of the Reform Party of Canada', in: Hans-Georg Betz en Stefan Immerfall (red), *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, New York: St. Martin's Press, 173-202.

³⁹ Zie bijvoorbeeld: Paul Taggart, *Populism*, Buckingham/ Philadelphia: Open University Press, 2000, 67-88; Frank Decker, *Parteien unter Druck. Der neue Rechtspopulismus in den westlichen Demokratien*, Opladen: Leske + Budrich, 2000, 75-91, 181-196.

⁴⁰ Schrijver dezes heeft samen met Gerrit Voerman onlangs een poging gewaagd, zie Paul Lucardie en Gerrit Voerman, 'Het gedachtegoed van Pim Fortuyn: liberaal patriotisme of nationaal populisme?', *Socialisme en Democratie*, 59: 4 (2002), 32-42. De volgende paragraaf is grotendeels gebaseerd op dit artikel.

⁴¹ Pim Fortuyn, *De puinhopen van paars. Een genadeloze analyse van de collectieve sector en aanbevelingen voor een krachtig herstelprogramma*, Rotterdam: Speakers Academy, 2002, 11; ook: Pim Fortuyn, *Beklemmend Nederland*, Utrecht: Bruna, 1995, 46.

⁴² Fortuyn, *De puinhopen van paars*, 75.

⁴³ *Ibidem*, 11, 135-138; zie ook Pim Fortuyn, *Aan het volk van Nederland. De contractmaatschappij, een politiek-economische zedenschets*, Amsterdam/ Antwerpen: Contact, 1992, 210.

⁴⁴ Fortuyn, *Aan het volk van Nederland*, pp. 206-208; Pim Fortuyn, *Het zakenkabinet Fortuyn*, Utrecht: Bruna, 1994, 58-59, 69.

⁴⁵ Fortuyn, *De puinhopen van paars*, p. 143.

⁴⁶ Fortuyn, *De puinhopen van paars*, p. 145.

⁴⁷ Fortuyn, *Aan het volk van Nederland*, 193-196; *De puinhopen van paars*, 9-14, 17-49, 51-70.

⁴⁸ Pim Fortuyn, *De verweesde samenleving. Een religieus-sociologisch traktaat*, Utrecht: Bruna, 1995; zie ook *De puinhopen van paars*, 61.

⁴⁹ *De puinhopen van paars*, 176.

⁵⁰ Pim Fortuyn, *De islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*, Uithoorn/ Rotterdam: Karakter Uitgevers/ Speakers Academy, 2001 (tweede druk), i.h.b. 95-106.

⁵¹ Pim Fortuyn, *Zielloos Europa. Tegen een Europa van technocraten, bureaucratie, subsidies en onvermijdelijke fraude*, Utrecht: Bruna, 1997.

⁵² *De islamisering van onze cultuur*, 44-45, 91.

⁵³ W.S.P. Fortuyn, 'Op weg naar een geatomiseerde samenleving?', *Namens*, 6: 5 (1991), 7-11; zie ook: Pim Fortuyn, *Uw baan staat op de tocht! De overlegeconomie voorbij*, Utrecht: Bruna, 1995.

⁵⁴ 'Op weg naar een geatomiseerde samenleving?', 11.

⁵⁵ Jet Bussemaker, 'Pim Fortuyn: de eerste politieke postmodernist', *Socialisme en Democratie*, 59: 4 (2002), 8-9.

⁵⁶ Populisme en democratisch radicalisme zijn moeilijk te onderscheiden maar toch niet identiek; misschien verschillen ze in hun mensbeeld: de democratische radicaal ziet de mens als politiek betrokken en actief burger, die permanent in de besluitvorming wil participeren; de populist ziet hem meer als passief burger die door een elite onderdrukt of misleid wordt en daarom een nieuwe leiding nodig heeft. Het voert helaas te ver daarover op deze plaats verder uit te weiden.

⁵⁷ Meer hierover in: Paul Lucardie, 'Prophets, Purifiers and Prolocutors. Towards a Theory on the Emergence of New Parties', *Party Politics*, 6: 2 (2000), 175-185.